

Η Ελπίδα σε Κρίση

Κουλτούρα και Τέχνη στην εποχή της παγκοσμιοποίησης

γιώργος μιχελακάκης

Κεφάλαιο πρώτο

Το κοινωνικό περιβάλλον στη μετανάστευση και καλλιτεχνική δημιουργία

Εισαγωγή

Αντίθετα ο κοσμοπολίτης που εκφράζει την κατάσταση της πλειοψηφίας των παιδιών των μεταναστών, δεν κατέχει μίαν αλήθεια. Επειδή βρίσκεται βιωματικά σε απόσταση από την κουλτούρα του χωριού, και ίσως σε αντίδραση προς το γονικό περιβάλλον, επηρεάζεται από την αλήθεια της δεσπόζουσας οικονομίας ότι: όλα μπορεί να είναι σχετικά, με αποτέλεσμα να μην κατέχει καμιά παραδοσιακή αλήθεια, αλλά την σύγχρονη αλήθεια του «πολιτισμικού σχετικισμού». Έννοιες όπως «έθνος», «θεός», «τάξη», στα πλαίσια της εποχής της παγκοσμιοποίησης που ζει, μαθαίνει να τις επισκέπτεται και να τις προσεγγίζει μουσειακά πλέον. Ο πλανήτης ολόκληρος με τις αντιθέσεις του μπορεί να γίνεται αντικείμενο επίσκεψης, όπου μετά δεν μένει πίσω τίποτα άλλο από «φωτογραφίες», περιστασιακές σχέσεις και αναμνήσεις ξενοδοχείων.

Ο κοσμοπολίτης, είναι ο άνθρωπος όπου το παρελθόν –ταξικό, ιδεολογικό, εθιμικό– και η κουλτούρα της καταγωγής των γονιών αποδυναμώνονται τάχιστα μέσα στο παρόν. Γίνεται ο πολίτης της κουλτούρας που προάγει το παρόν οικονομικό σύστημα. Η παλινδρόμηση από το παρελθόν στο παρόν, και αντίθετα από το παρόν στο παρελθόν, γίνεται με το μικρότερο δυνατό κόστος, έτσι που τα σημάδια της μεταβατικότητας σε ό,τι κάνουν δεν αφήνει ίχνη σοβαρά. Ο κοσμοπολίτης είναι ο πολίτης του *life style*, της κουλτούρας, που αποδέχεται το διαφορετικό μόνο ως διάκοσμο της ζωής, ως διασκέδαση ανθρώπων που ψυχολογικά έχουν υποταχτεί στη δεσπόζουσα ανταγωνιστική οικονομία, χωρίς να τους έχουν επηρεάσει τα ψήγματα της γεωργικής κουλτούρας, της αλληλεγγύης που οι γονείς τους συντήρησαν συναισθηματικά τον πρώτο καιρό στη μετανάστευση. Ζουν μέσα σε μια ακατάσχετη ροή πληροφοριών, όπου πλέον το πραγματικό και το φανταστικό παύουν να ξεχωρίζουν, με αποτέλεσμα η πραγματικότητα να γίνεται φανταστική και συνεχώς να αποστασιοποιείται. Σύμφωνα με τα λόγια του Ρόντρικ Σαιντεμπέργκ, για πρώτη φορά στην ιστορία ο άνθρωπος βρίσκεται πιο κοντά στο μέλλον παρά στο παρόν. Στην πραγματικότητα δε βρίσκεται πουθενά. Ο χρόνος του, έχει γίνει πιο μαλακός από το ζυμάρι. Οι εμπειρίες του από τη ζωή δεν αποκτούν ποτέ συνολική σημασία. Είναι πάντοτε αποσπασματικές. Τρέχει προς όλες τις κατευθύνσεις και δεν προσκολλάται σε καμιά. Η σημαντικότερη εμπειρία του είναι ο ίλιγγος: «Τρέχω παντού με σκοτεινές μοτοσυκλέτες/ Όλα είναι δρόμος/ Κι όλα είναι χώμα» θα γράψει σε ποίημα του ένας νέος ποιητής προσεγγίζοντας αυτού του είδους την εμπειρία.

Βέβαια στα παιδιά των μεταναστών συναντάμε και εξαιρετικές περιπτώσεις. Αυτές κινούνται αντίθετα από την παραδοσιακή κουλτούρα του πατέρα. Η πολιτιστική τους ταυτότητα κρίνεται στην κόψη της γονικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Είτε την απορρίπτουν συνειδητά είτε υποσυνείδητα, οδηγούνται στον σχετικισμό, και αν πρόκειται για καλλιτέχνες γκρεμίζουν την ίδια την κληρονομημένη μορφολογικά εθνική αντίληψη για την τέχνη. Η ρηματική προσοκτική της εξανάστασης του Π.Ο. στο "Fuck the Greeks", αν και ακραία, στην απορριπτική της δύναμη, γίνεται το μονοπάτι

"Art is what we do. Culture is what is done to us"

Carle Andre

"Art is action which changes the culture"

Ian Milliss

μιας ασταμάτητης αναζήτησης του νέου, σ' έναν ορίζοντα που το σημείο φυγής μετατοπίζεται συνεχώς.

Πολιτιστική τυπολογία και καλλιτεχνική δημιουργία

Η διάκριση των τύπων της εθνικής ταυτότητας και της μεταμοντέρνας ταυτότητας, του προσκυνητή και του κοσμοπολίτη αντίστοιχα, είναι όπως είπαμε σχηματική αλλά αναγκαία. Συνιστά τους πόλους ενός άξονα που στο μήκος του απλώνεται η πραγματική ποικιλία των ταυτοτήτων και που παρακάτω θα δούμε πως εμφανίζονται στα έργα τέχνης. Στον τύπο της εθνικής ταυτότητας μπορούμε να δούμε και την «κλειστή» ταυτότητα της παράδοσης με την πίστη στην απολυτότητα της αλήθειας της, και την ταυτότητα ενός εκσυγχρονιστικού διαφωτιστικού σχεδίου χειραφέτησης. Στην ανάλυση του έργου των καλλιτεχνών πρώτης γενιάς που εξετάζουμε το έργο τους στο τρίτο κεφάλαιο, αυτό φαίνεται πολύ καθαρά. Όλοι τους δημιουργούν την ίδια περίοδο, αλλά η τέχνη του καθενός περιέχει στοιχεία που τους κατατάσσουν σε διαφορετικές αποχρώσεις και κατηγορίες ενός εθνικού μοντέλου ταυτότητας. Το ίδιο μπορούμε να πούμε και για τη μεταμοντέρνα ταυτότητα, των παιδιών των μεταναστών. Το έργο του καθενός αν και κινείται στα γενικά πλαίσια του πολιτισμικού σχετικισμού, όμως η συνταγή των υλικών από τα οποία στοιχειοθετείται το έργο τους διαφέρει.

Παρακάτω θα αναφέρουμε κάποια παραδείγματα αρχαιολατρικής και χριστιανολατρικής καλλιτεχνικής έκφρασης τα οποία δεν επιτρέπουν στο άτομο να απομακρυνθεί δημιουργικά από τα εθνικά στερεότυπα. Σε μια δεύτερη κατηγορία ταυτότητας, οι καταγραφές της σύγκρουσης των διαφορετικών αξιών δεν οδηγούν σε μορφολογικές διαφοροποιήσεις, ενώ σε μια τρίτη κατηγορία έχουμε μορφολογικές μεταβολές και υβριδικές διαμορφώσεις.

Τα πρώτα παραδείγματα και ίσως τα πιο ακραία, μιας αρχαιολατρικής εθνικής συνείδησης, μας τα δίνουν κάποιοι συμπολίτες οι οποίοι όλη την αξία την αποθέτουν στο αρχαίο ελληνικό μεγαλείο, το οποίο όμως περιέργως δεν το εντοπίζουν στη φιλοσοφική και διαλεκτική σκέψη, αλλά σε κράνη, ασπίδες, θώρακες και περικνημίδες που κατασκευάζουν, για να ενδυθούν με αυτά στις εθνικές τελετές, και να πάρουν μέρος σε διαδηλώσεις, δείχνοντας έτσι ότι η σχέση τους με το μεταναστευτικό παρόν, δεν εκφράζεται δημιουργικά, για να παράγουν πρωτότυπες μορφές. Καταφεύγουν σε τετριμμένους γραφικούς συμβολισμούς που αγγίζουν τα όρια του Kitsch και της γελοιοτητας.

Εξίσου και από την πλευρά του χριστιανολατρισμού, τα θρησκευτικά έθιμα, οι τελετές, που υποστηρίζονται από μια βιοτεχνική αγορά θρησκευτικών αντικειμένων, όπως η τέχνη της «εικοποίας», εκφράζουν παλαιά κοσμοθεωρητικά πρότυπα, τα οποία δεν έχουν καμία σχέση με την σύγχρονη ζωή.

Η ταυτότητα του ελληνοκεντρισμού και στις δύο τάσεις, την αρχαιολατρική και χριστιανολατρική, γίνεται ορατή στη λογοτεχνία και πιο πολύ στην ποίηση που εμφανίζεται από τον έντυπο ελληνόφωνο τύπο. Εκεί πλεονάζουν τα κλισέ της εθνικιστικής σκέψης,

ο ρηχός διδακτισμός και η γκρίνια για «τα κοινωνικά κακά». Ο βέβαιος και σίγουρος λόγος των «ποημάτων» αυτών, που εκφράζει το ασφαλές σημείο που κατέχει η ποιητική φωνή –και που ποτέ δεν τίθεται υπό διερώτηση– στρέφεται πάντα προς τον «άλλο». Καταγγέλλει δεν καταγγέλλεται. Ο εαυτός διαφεύγει του κόσμου που βρίσκεται υπό κατηγορία και κριτική. Είναι από τη μεριά πάντα του καλού και αδικημένου κόσμου, που είναι βέβαιος για τη δική του αλήθεια. Στην περίπτωση αυτή έχουμε ένα ποιητικό περιγραφικό όραμα που οργανώνει τις φόρμες μέσα από μια μονοδιάστατη αντίληψη της ιστορίας. Δεν έχουμε ένα όραμα ταραχώδες, έκκεντρο, σύμφυτο με ένα κόσμο διαρκώς μετακινούμενο, ο οποίος απαιτεί ανασκευή των γραμμικών αφηγήσεων του πρωτόγονου νου. Παράδειγμα:

Συμβουλές εις τους συνέλληνες

Εγώ ο πλέον ταπεινός εις τας δυσμάς του βίου,
/ τολμώ να δώσω συμβουλές εις όλους τους
ομαιμούς, / εις έθνος λίαν εκλεκτόν, λαού
περιουσίου, / με λόγους όντως αληθείς, όχι
κενούς επαίνους./

Εμείς αδελφί' αγαπητά οι θεοπροικισμένοι
/ Έλληνες της Μητρόπολης, Έλληνες κάθε
τόπου, / είμαστε εξαιρετικώς και άνωθεν ταγ-
μένοι, / να φέρομεν επάξια, τον τίτλο του Αν-
θρώπου. /

Η παρουσία μας στη γη, Θεόθεν γεγραμμένη,
/ πρέπει να διαιωνισθεί, με πείσμα και θυσίες.
/ Υψηρεσίαν έχομεν, Καθήκον, Ειμαρμένη,/
ως φάροι να φωτιζόμεν λαούς αντιρρησίες.

Πολλάκις, μυριόχρονη έχοντες ιστορίαν, /
εξημερώσαμε λαούς, εδώσαμεν τους φώτα./
Επροσπαθήσαμεν πιστώς, εις κάθε ευκαιρί-
αν,/ εις μισητά καλέσματα, να κλείσομεν τα
ώτα./

Ιδού λοιπόν και σήμερα, οι πάμπολλοι εχθροί
μας, / ζηλόφθονες, σατανικοί και δυνατοί εις
ύλην,/
κάθε κακό μετέρχονται, αυτήν την ιερή μας, /
του κόσμου να γκρεμίσουνε, την Κεντρική τη
Στήλην...]

(απόσπασμα ποιήματος παρμένο από παροικιακό λογοτεχνικό περιοδικό)